

Türkiye'den Yurtdışına Yönelen Göç Hareketleri Üzerine Brifing

No: 2 / 2009

Bu brifing Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Programı'nın (MiReKoc) Türkiye'yi temsil ettiği, Avrupa Birliği 7. Çerçeve Programı tarafından kaynak sağlanan *Ulusötesi Alan, Göç ve Transformasyon: Göçmen Ulusötesi Alanlarının Çok-Düzeyle Analizi* (TRANSNET) başlıklı proje kapsamında 18 Ekim 2008 tarihinde Ankara'da düzenlenen *Türkiye ve Avrupa'yı Etkileyen Göç Hareketleri* başlıklı çalıştayın sonuçlarını özetlemek üzere kaleme alınmıştır. MiReKoc çalışanları Ahmet İçduygu, Deniz Sert ve Ayşem Biriz Karaçay tarafından hazırlanan brifing, Türkiye'den yurtdışına yönelen göç ve sığınma hareketlerine dair olgulara ve politika önerilerine işaret etmek ve bu bağlamda Türkiye'de akademik çevre, politika üretkenler, uygulayanlar ve sivil toplum aktörleri arasında etkin bir tartışma alanı oluşturmayı hedeflemektedir.

Türkiye'den Yurtdışına Yönelen Göç ve Sığınma Hareketleri:

- Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi uluslararası göç hareketleriyle iç içedir. Bu tarihin erken dönemi ulus-devlet yaratma süreci içinde daha türdeş bir toplumun yaratılması yönünde çabalara tanıklık etmiştir. Bu çerçevede yeni kurulan ulus-devletin sınırları içindeki gayri-Müslim nüfusun dışarıya göçü sağlanmış, ayrıca buna paralel olarak bu sınırların dışında komşu bölgelerde kalan Müslüman ve Türk nüfusların ülkeye göçü desteklenmiştir. Yirminci yüzyıl başında, İmparatorluğun çöküşünden bu yüzyılın ortasına kadar Türkiye toprakları üç milyona yakın gayri-Müslim nüfusu göçle kaybederken, yaklaşık iki milyon kadar Türk ve Müslüman nüfusu da yine göçle kazanmıştır. Böylece bu erken dönemden başlayarak uluslararası göçün bir yandan siyasal, bir yandan ekonomik bir değişken olarak ülkedeki farklı siyaset ve siyasa üretme alanlarının önemli bir bileşeni olduğu görülmüştür.
- Cumhuriyetin kurulduğu yıllarda ulus-devlet inşa projesinin bir parçası olarak büyük oranda gayri-Müslim Türk vatandaşının ülkeden göçü bir kenara bırakıldığında, Türkiye'den yurtdışına göç hareketleri 1960'lı yıllara kadar sınırlı kalmıştır.
- II. Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa işgücü piyasasındaki yoğun talep, işçi göçünü düzenleyen devletlerarası mutabakata dayalı ikili anlaşmalara neden olmuştur. Bu çerçevede, Türkiye'de 1961 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinin ardından hazırlanan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda (1962-1967) 'fazla işgücünün ihraç edilmesi' hem göçmenlerin sağlayacağı işçi dövizleri, hem de ülkedeki işsizliğin azalması bağlamında önemli bir kalkınma stratejisi olarak belirlenmiştir. Bu stratejinin hayata geçirilmesi için Türkiye ilk olarak, 1961 yılında Batı Almanya ile ikili işgücü anlaşması imzalamıştır. Göçmen işçilerin seçilmesi, işe alma ve işçilere ödenecek ücretler ile ilgili genel şartları düzenleyen benzer ikili anlaşmalar 1964 yılında Avusturya, Hollanda ve Belçika ile; 1965 yılında Fransa ile; 1967 yılında İsveç ve Avustralya ile ayrıca daha az kapsamlı anlaşmalar, 1961'de İngiltere, 1971'de İsviçre, 1973'te Danimarka ve 1981'de Norveç ile imzalanmıştır.
- Batı Avrupa'da, 1960'lı yılların sonundan itibaren yurtdışından gelen işçilere talep gittikçe azalmış ve 1973 Petrol Krizi ile birlikte Batı Avrupa hükümetleri göçmen işçi alımını neredeyse durdurmuştur. Bu dönemde yurt dışına yönelen Türk göçü Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın petrol ihraç eden ülkelerine ve 1967 yılında Avustralya hükümeti ile imzalanan işgücü anlaşması sonucu Avustralya gibi yeni coğrafyalara kaymıştır. Sovyetler Birliği'nin çöküşünü izleyen dönemde ise bölgede ortaya çıkan yeni ülkelerde yeniden yapılanma programları başlatılmış ve Türkiye'den yurtdışına

yönelen göçün son safhasını, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkelerine proje bazlı ve iş temelli göç hareketi oluşturmuştur.

- Bu dönemde, tüm bu yeni göç hareketlerine rağmen, Avrupa Türkiye'den göç edenler için hedef veya varış noktası olma özelliğini korumuştur. Bu göç iki türlü olmuştur:
 - Yurtdışında yaşayan Türk göçmenler, ailelerini daimi oturma izni veya aile birleşmesi gibi yollarla yanlarına almışlardır.
 - Öte yandan, Türkiye'den Avrupa'ya göç edenlerin beşte ikisinden fazlasını, 1980'lerden itibaren sayıları giderek artan ve çoğunluğunun Kürt kökenli Türk vatandaşları olduğu tahmin edilen sığınmacılar oluşturmuştur.
- 1960 yılı sonrasında Türkiye'ye göç veren bir ülke kimliği veren bu dışgöç hareketlerinin bugün için iki temel sonucu vardır:
 - Dünyanın birçok ülkesinde yaşayan Türkiye kökenli göçmen topluluklarının varlığı ve
 - Oluşan göç kültürü ve ağları içinde halen devam eden dışgöç olgusu.
- Bugün dünyanın çeşitli ülkelerinde 1960 yılların başında hızlanan dışgöçle başlayan sürecin bir sonucu olarak 4,5 milyonun üzerinde Türkiye kökenli göçmenin ve aile fertlerinin olduğu tahmin edilmektedir:
 - Bunlardan dört milyona yakını Avrupa'dadır --- ki bunların dörtte birinden fazlası buldukları ülkelerin vatandaşları olmuşlardır.
 - Yaklaşık 250 000 Türkiye kökenli göçmen ve çocuklarının Kuzey Amerika'da, 100 000 kadarının Avustralya'da yaşadığı bilinmektedir.
 - Ayrıca 150 000'in üzerindeki göçmen işçinin Orta Doğu ve BDT ülkelerinde bulunduğu tahmin edilmektedir.
- Bu göç resmi, bize Türkiye'nin bugünkü nüfusuna oranlarsak ülke nüfusunun yaklaşık yüzde altısının başka ülkelerde yaşadığını göstermektedir: Böylece niceliksel büyüklüğü ile de uluslararası göç ve göçmenlerle ilgili konuların Türkiye'de önemli bir siyaset ve siyasa alanı olarak belirmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin Dışgöç Politikaları:

- Türkiye'de devletin dışgöçü, Cumhuriyetin ilk yıllarından 1960'lı yıllara kadar daha çok siyasal, 1980'li yıllara kadar ise daha çok ekonomik bir araç olarak gördüğünü söylemek mümkün olsa da, sonraki dönemlerde bu alanda etkin ve kapsamlı siyaset geliştirdiği ve siyasalar ürettiğini söylemek güçtür.
- Özellikle 1980 sonrasında dış ülkelere göç konusunda devletin etkin ve açık herhangi bir konum aldığı görülmemektedir. Öyle ki, son beş yıldır uluslararası düzeyde ve göç veren ülkeler bağlamında yeniden sıcak şekilde tartışılan göç, işçi dövizleri ve kalkınma ilişkisi konuları Türkiye'de yalnızca 1960'lı ve 1970'li yılların gündem maddeleri olarak kalmış ve son yirmi yıldır neredeyse hiç ele alınmamıştır. Bu çerçevede, örneğin, Merkez Bankası'nda bulunan ve bu banka için maliyeti yüksek olan 15 milyar Amerikan Doları düzeyindeki birikimin değerlendirilmesi konusu devlet kurumları katında alçak sesle dillendirilmektedir.
- Öte yandan, geri dönen göçmen işçilerin, ailelerinin ve çocuklarının ülkeye yeniden yerleşmelerini ve uyum süreçlerini sağlıklı bir süreçle geçirmeleri üzerine devlet tarafından 1970-1980 döneminde geliştirilen sınırlı sayıda siyasa girişimi olsa da, daha sonraki dönemlerde bu alanda da bir etkinlik görmek mümkün olmamıştır. Bu çerçevede geliştirilen projeler geri dönen ailelerin çocuklarının okula uyumları konusunda, örneğin Almanca yabancı dilli okulların oluşturulması, dönen işçilerin ülkeye vergisiz ev eşyası ve iş kurma malzemesi getirmeleri gibi uygulamaları içermektedir.
- Farklı ülkelerde sürekli ya da geçici olarak yaşayan Türkiye kökenli göçmenlere yönelik siyaset ve siyasa alanlarını belirleyen iki birbiriyle çatışan bakış açısının birlikte var olduğu görülmektedir: Bunlardan ilki, bu göçmenlerin Türkiye ile olan bağlarının mümkün olduğunca korunması, diğeri ise bu göçmenlerin bulunduğu ülkelere uyum süreçlerinin desteklenmesi.

- Son yirmi-otuz yıllık dönem içinde özellikle ülkedeki Kürt sorunu, siyasal İslam ve laiklik tartışmalarının yurtdışında yaşayan Türkiye kökenli göçmenlerle de ilişkilendirilmesi Türkiye’de bu göçmenlere yönelik siyaset ve siyasa alanına bir başka boyut eklemektedir.
- Bununla birlikte bu göçmenlerin buldukları ülkede Türkiye’nin (sıklıkla devletin) lobi çalışmasına katkıda bulunması beklendiğinden, devletin yurtdışı temsilcilikleri kanalıyla bu göçmenler üzerinde yoğun ve süregelen bir dizi kampanya yürüttüğü bilinmektedir. Zaman zaman bu kampanyanın yurtdışında kimliğini yeniden keşfetme süreci içinde kendini daha çok Müslüman, daha çok Kürt, daha çok Alevi hisseden Türkiye kökenli göçmenlerin resmi Türk kimliğine zarar verdiği düşüncesiyle bu farklı alt kimlikleri hedef aldığı da bilinmektedir. Türkiye’den gönderilen öğretmenler ve din adamları yoluyla bu göçmenlerin bu resmi Türk kimliği içinde kalmaları bir genel siyasi proje olarak belirmektedir.
- Diğer yandan göçmenlerin ve aile üyelerinin göçle ilgili sorunlarını çözme yolunda ilgili resmi düzenlemeler içinde önemli değişiklikler yapıldığı da bilinen bir gerçektir. Özellikle göçmen çocuklarının Türkiye ile bağlarının korunması bağlamında onların zorunlu askerlik sorumluluğunu kolay yerine getirmelerini sağlayan bir düzenleme yapılmıştır: Yurtdışına göçmen olarak giden erkekler ve onların erkek çocukları için belirli bir miktar döviz ödeyerek (5112 Avro ya da bu değere eşit başka döviz) yalnızca 21 gün askerlik yapmak mümkün olmaktadır. 6-15 aylık zorunlu askerlik süresinin tarihsel ve ideolojik olarak yerleşik olduğu ülkede göçmenler için bu kolaylığın sağlanması oldukça liberal bir siyasa değişikliği olarak ele alınmalıdır. Benzer şekilde, 1981 yılında çifte vatandaşlığın yasal hale gelmesi, bir yandan göçmenlerin Türkiye ile bağlantılarını koruma ve onları kaybetmeme, diğer yandan ise onların bulunduğu ülkelerde siyasal ve toplumsal yaşama vatandaş olarak etkin bir şekilde katılmaları ve uyum sağlamaları yönünde siyasi bir irade içinde olduğunu göstermektedir. Son yıllarda, yine yurtdışındaki Türkiye kökenli göçmenlerin ülke ile bağlantılarının korunması bağlamında onlara Türkiye’deki seçimlerde oy verme hakkı verilmesi amacıyla yasal düzenlemeler yapılması konusu devlet kurumlarının gündemine girmiştir.
- Bütün bu Türkiye odaklı siyasa uygulamalarının ve girişimlerinin yanı sıra, birçoğu söylem düzeyinde olsa da, son yıllarda Türkiye’de devletin Türkiye kökenli göçmenlerin buldukları ülkelere uyum sağlamaları, o ülkelerin dillerini öğrenmeleri, oralarda eğitim sistemi içinde sosyalleşmeleri, o ülkelerde siyasete ve sivil toplum etkinliklerine katılmaları ve vatandaş olmaları yönünde tavır aldığına tanık olunmaktadır.

Öneriler:

- Yukarıda örneklendiği gibi, Türkiye’nin AB üyeliği bağlamında yeniden önemli bir siyaset alanı olarak beliren Türkiye’den yurtdışına göç ve yurtdışında yaşayan Türk göçmenler üzerine yeni oluşmuş somut bir siyaset belgesi ve ilgili yeni uygulamaları görmek son yıllar içinde de mümkün olmamıştır. Türkiye’nin göç veren bir ülke olarak ve içinde bulunduğu ilgili uluslararası göç rejimlerinin dinamiklerini gözetererek, ayrıca uluslararası toplumda kabul görmüş genel göç ve göçmen politikaları ve uygulamalarından da yararlanarak, kapsamlı, ayrıntılı ve şeffaf bir dizi göç ve göçmen siyaseti ile kendi göç sorunsalına sahip çıkması beklenmektedir. Bu göç politikalarının:
 - Göçün yöneldiği farklı göç ülkelerinin ve ortaya çıkan farklı göç ve göçmen türlerinin özelliklerini ayrı ayrı ele alması,
 - Halen süregelen göç akımları ile birlikte --- ki bunların hemen hemen hepsi şu anda belirli büyüklükte Türkiye kökenli göçmenin bulunduğu ülkelere yönelmektedir --- yeni varış noktalarına oluşabilecek yeni göç akımlarının da göz önüne alınması,
 - Ülkeye geri dönen göçmenlere ve ailelerine yönelik hizmet ve servislerin oluşturulması,
 - Yurtdışına göçün ülkeye sağlayacağı ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel girdilerin artırılması amacıyla kurumsallaşmanın sağlanması yönünde hedefleri olmalıdır.
- İlgili göçmen politikaları:
 - Yurtdışında halen yaşamakta olan farklı göçmen gruplarına göre farklı siyasalar uygulanmasını --- örneğin, başka ülkelerde yerleşenlere o ülkelere uyumu, geçici işçi göçü içinde olan kişilere

- ailelerine/bölgelerine/ülkelerine yatırım yapmalarını, yurtdışındaki öğrenci göçmenlerin yurda dönüşlerini cesaretlendirmek gibi,
- Göçmenlerin buldukları ülkede devletin siyasal misyonunu gerçekleştirecek aktörler olarak görülmesi yerine, onların devletin hizmet sunabileceği yurttaşlar (ya da kişiler) olarak görülmesini,
 - Göçmenlerin kendilerinin, sivil toplum etkinlikleri ile, etkin olarak bu siyasa üretme ve uygulama süreçlerine katılmasını öngörmelidir.
- Bu çerçevede, Türkiye'den yurtdışına yönelen göç ve yurtdışında yaşayan göçmenlerle ilgili olarak, daha özgül boyutlarıyla, geleceğe yönelik şu siyaset ve siyasa konuları gündeme getirilebilir:
 - Bugünkü egemen liberal, demokratik ve küresel değerler göz önüne alındığında, her ne kadar devletin müdahaleci bir aktör olarak yurtdışına göçü yönetmesi beklenmese de, aşağıda belirtilen nedenlerle Türkiye'de devletin dışgöçü etkin şekilde düzenleyici roller alması, bu çerçevede siyasalar üretmesi ve uygulamalara geçmesi beklenebilir:
 - Yurtdışında bulunan Türkiye kökenli geniş göçmen topluluklarına dayanan göçmen ağıları nedeniyle yoğun bir göç dalgası halen yaşanmaktadır;
 - Ülkede hala dışa göç baskısı vardır, bu nedenle örneğin, Türkiye'den kaynaklanan yoğun düzensiz ("yasadışı") göç ve sığınma hareketleri vardır;
 - Küresel dinamikler Türkiye'de de vatandaşları göç hareketlerine katılmaya daha yatkın kılmaktadır;
 - Çevre ülkelerde farklı niteliklerde işgücüne talep demografik nedenlerle hızla artmaktadır.
 - Türkiye'den göç etmek isteyen farklı nitelikteki işgücünü yeni göç alan ülkelere (kuzeyde Rusya, Avrupa'nın güneyinde İtalya ve İspanya gibi) ya da yeni göç türlerine (geçici, dönüşümlü ya da mevsimlik) yönlendirmek;
 - Yerleşmeye dayalı göç içinde başka ülkelerde yaşamaya başlayan göçmenlere yaşadıkları ülkelere uyum sürecinde yardımcı olacak, geçici işgücü göçü içinde göç edenlere ise çalışma ve sosyal güvenlikle ilgili hakların korunmasını sağlayacak konsolosluk hizmetlerini gerçekleştirmek;
 - Geri dönen göçmenlerin, ailelerinin ve çocuklarının Türkiye'ye uyumları konusunda özellikle iş ve eğitim konusunda somut servisleri kurumsallaştırmak;
 - Özellikle işçi dövizlerinin ülkeye çekilmesi, bu dövizlerin ekonomiye üretken bir düzenleme içinde geri dönüşünün sağlanması için programlar geliştirmek;
 - Yurtdışında göçmenlere ve ailelerine hizmet verecek konsolosluk görevlilerinin, öğretmenlerin ve din görevlilerinin etkin görev yapacak eğitilmiş, gittikleri ülke konusunda bilgili ve o ülkenin de dillerini bilen kişiler olmasını sağlamak;
 - Göçmenlerin hem Türkiye'de hem de buldukları ülke kapsamında işlevselliğini korumak için çifte (ya da çoğul) vatandaşlık kurumunu kabul etmeyen ülkelerle müzakere etmek;
 - Göçmenlere Türkiye'deki seçimlerde yurtdışından oy kullanma hakkının kullanılmasını gerçekleştirmek;
 - Bütün bu göç ve göçmenlerle ilgili siyaset ve siyasa üretme süreçlerinde göçün üç önemli aktörünün --- Türkiye, göçmenlerin bulunduğu ülkeler ve göçmenlerin kendileri --- olduğu gerçeğinden yola çıkarak, bu süreçlere mümkün olduğunca tüm aktörlerin fikrini katmak. Bunu yaparken, ulus-devlet merkezli bakış açılarından daha çok, ulusötesi bir alanda oluşan ve küresel yönetim gerektiren bir olguya bakma anlayışı egemen olmalıdır. Bu çerçevede, ilgili göçün paydaşı olan diğer devletler, uluslararası örgütler ve sivil toplum aktörleri ile "kültetin başkalarının omuzlarına yüklenmesi" değil, "kültetin paylaşılması" anlayışı ile işbirliği yapılması önemlidir.

MiReKoc

Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Programı (MiReKoc)
Rumeli Feneri Yolu 34450 Sarıyer İstanbul
Tel: +90 212 338 1635 Faks: +90 212 338 1642
www.mirekoc.com